

5. ISKUSTVO BOGA U VELIKIM RELIGIJAMA

Religija je izražavanje čovjekove privrženosti nadnaravnom biću. To je zapravo ono mjerljivo, vidljivo, eksperimentalno očitovanje dubinskog vjerničkog stava. Ono može imati različita očitovanja i različitu jačinu. Zato i postoje različite religije odnosno ljudi koji su manje ili više religiozni. Ovu vjeronaučnu cjelinu željeli bismo posvetiti upravo toj problematici kako biste se pobliže upoznali i sa drugim oblicima religijskog izražavanja koji možda nisu toliko prisutni kod nas ali su vrlo nazočni u svijetu. Vi o njima čujete preko radija, televizije, novina. O tome se pišu knjige, organiziraju susreti, seminari itd. Na žalost, ne možemo se posvetiti svim tim oblicima, jer ih postoji nebrojeno mnogo. Neki su od njih još živući, dok su drugi zamrli, a opet neki dolaze na pozornicu ljudske povijesti. Odlučili smo da naredne stranice ovog vjerskog udžbenika posvetimo velikim i još uvijek živućim svjetskim religijama: hinduizmu, budizmu, konfucijanizmu, islamu i židovstvu. Zacijelo ćete brzo uvidjeti da iza ovog prikaza stoji kršćanin. Uz najbolju želju da se što objektivnije prikaže jedna religija, čovjek ne može apsolutno izići iz okvira unutar kojih je rođen, rastao, izobražavao se i odgajao. Ti okviri su mu stvorili kriterije razmišljanja. To isto vrijedi za čovjeka bilo kojeg religijskog opredjeljenja i po sebi nije ništa negativno, nego jednostavno "znak prepoznavanja". Ako otraga postoji iskrena nakana da se ništa ne iskrivi nego se što objektivnije predoči određena vjerska nauka s drugog stajališta, to može biti samo obogaćenje za sve nas.

U ovom našem prikazu velikih živih religija nećemo uspoređivati te religije s obzirom na njihovu vrijednost. Pokušat ćemo samo pokazati što njihovi sljedbenici misle, to jest kako ih

poznaju i provode u život. Na raspolaganju su nam svete knjige, legende i mitovi tih religija kao i suvremena tumačenja njihovih stručnjaka. Od velike pomoći u tom poslu bit će nam knjižica katoličkog novinara don Živka Kustića Velike religije svijeta, KS, Zagreb 1974.

5.1 HINDUIZAM

Hinduizam je nacionalna religija Indije ali nalazi svoje sljedbenike i u Pakistanu, Cejlonu, Burmi, Balyu i Trinidadu. Oni vjeruju da je hinduizam ne saamo najstarija religija svijeta nego također izvor svih ostalih. Ne može se nijekati da je hinduizam, iako neizravno, utjecao na zapadnu misao.

Teorija hinduizma izvanredno je jednostavna. Nema središnjeg autoriteta, ni hijerarhije, ni izravne Božje objave. Ne postoji čak ni određeni sustav moralnih propisa. Na uglovima gradskih ulica i na seoskim raskrižjima diljem Indije bezbrojni guru (učitelji religije) sjede i tumače svoju misao. Oni vjeruju u jednog jedinog Boga te milijunsko mnoštvo Božjih manifestacija koje kod jednostavnog naroda poprimaju oblike zasebnih božanstava. Stare hindu mudrace potreslo je vječno kruženje života: gusjenica postaje leptir, jajašce leptira postaje gusjenica. Na osnovu sličnih očitovanja u prirodi zaključili su da se svaki život rađa i ponovno rađa tako da iz biljke prelazi u životinju, iz životinje u čovjeka, iz jednog ljudskog tijela u drugo. A iza toga nepostojanog materijalnog svijeta, mora postojati nevidljivo izvorište tih pojedinačnih života i svih stvari, mora postojati čisti i nepromjenjivi duh. U svom razmišljanju

došli su do još jedne spoznaje. Budući da je materijalni svijet privremen, sve naše svjetovne želje osuđene su na razočaranje, a to je razočaranje uzrok svih ljudskih patnja. Pravi mir može se postići samo disciplinom želja, usmjeravanjem duha prema jedinoj trajnoj i vječnoj stvarnosti: prema Bogu. Tako je uzvišeni cilj hinduizma postizanje sjedinjenja s Bogom, vječnim duhom, kojeg hindusi obično zovu "Brahman". Sjedinjenje s Bogom ne postiže se poglavito vršenjem obreda nego prije svega zajedničkim idealima hinduističke etike: čistoćom, samosvladavanjem, odstojanjem, istinom, nenasiljem, ljubavlju i dubokim suosjećanjem sa svim živim bićima.

Kao što hinduistička misao dijeli život na više i niže oblike, tako indijsko društvo dijeli ljude na uzvišene i niske kaste. U mnogim mjestima i selima, osobito južne Indije, podjela na kaste još uvijek je aktualna. Bramini (svećenička kasta) se nalaze na vrhu ljestvice te uživaju mnoge povlastice. Ispod njih se nižu ratnici, trgovci i radnici. Sasvim na dnu, izvan sustava kasti, nalaze se "nedodirljivi" kojima se pripadnici visoke kaste mogu onečistiti ako dođu u doticaj s njima. Kasta također označuje podjelu rada u zajednici. S vremenom su se četiri stare kaste dalje dijelile te danas imamo u Indiji preko tri tisuće potkasti.

Za religioznog hindusa kasta nije u prvom redu društvena i ekonomska činjenica, nego proizvod karme, reinkarnacije (ponovnog utjelovljenja). Nejednakosti među ljudima ne potječu od bogova, nego od ljudskog djelovanja. Rađamo se u višoj ili nižoj kasti ili čak među životinjama već prema zaslugama koje smo stekli u prethodnom životu. Ako više kaste imaju veće povlastice, veća je i njihova odgovornost. Vjerske dužnosti npr. bramina mnogo su teže od vjerskih dužnosti drugih ljudi. Njihovi grijesi podliježu strožijoj kazni.

Kakav je hinduistički nadnaravni svijet? Danas nadnaravni svijet hindusa obiluje božanstvima ljudskoga i životinjskoga lika, demonima, herojima, strahovima i nebeskim plesačicama. Indra ima tisuću očiju, Brahma najčešće četiri glave, neki kipovi Ganeša sedamnaest

ruku. Zbog svega toga, površni stranac, može smatrati hinduizam nakupinom priča i praznovjerja. No treba dobro razlikovati hinduizam na razini pučke pobožnosti od onoga filozofskoga. Iza svakoga božanstva, iza svake priče, krije se sakriveni smisao. Brojne ruke u Ganeša označuju beskrajnu moć božju, četiri glave Brahme podsjećaju na božje sveznanje. Unatoč mnogolikosti božanstava i pobožnosti religiozna hinduistička misao sva je prožeta sviješću jedinstva svih stvari. Sve se svodi na jedno: stapanje kako božanstva tako hindusa sa Brahmanom i svim živim bićima. Za hindusa je sve Brahman. Samo zbog našega neznanja i zaslijepljenosti mi vidimo život kao mnoštvo a ne kao jedinstvo, te naše spasenje stoji u tome da odbacimo iluziju o "ja" i "ti", da shvatimo kako smo zajedno sa cijelim svijetom samo dio božanskog jedinstva. Hinduistička kozmologija kaže da je Brahman beskrajan, jedan, nedjeljiv, nepromjenljiv, iznad djelovanja i nedjelovanja, iznad dobra i zla. Ali u Brahmanu kao u sjemenu krije se mogućnost života. Kad se ta mogućnost očituje u stvaranju svijeta, pojavljuje se kao Maya, materijalni svijet što ga zamjećujemo svojim osjetilima. Brahman uzima lik boga Brahme da bi stvorio svijet, lik boga Višne da bi ga uzdržavao i lik Šive da bi ga razorio. Brahman, budući da je jedini i neosobni, označuje se srednjim rodnom, nije ni "on" ni "ona". Maya naprotiv poprima mnoge oblike, grana se u ljude, životinje, biljke i kamenje. Dijeli se u suprotnost: muško-žensko, dobro-zlo, užitak-bol, toplo-hladno. Suprotnosti ovoga svijeta bivaju nadvladane u mokši. To je stanje mira i spokoja u Brahmanu. Kad netko postigne mokšu, svijet mu se raspline. Oni što postigoše takvo stanje zovu se šutljivi jer ne mogu ispričati svoje iskustvo.

Nabijena nadljudskom energijom hinduistička božanstva bujaju, umnažaju se i prolaze svijetom. Na velikim razigranim slikarijama često se sustavno prikazuju poznatija božanstva hinduističkog panteona. Na vrhu je trojstvo: Brahma, Višna i Šiva. Brahma je stvoritelj. On vlada svijetom. Višnu je uzdržavatelj svijeta. Šiva je razoritelj svega materijalnog.

Gledajući Boga u svim stvarima, Hindusi su puni poštovanja prema svakoj stvari, prema drveću i rijekama, kravama i mravima. Izraz tog poštovanja jest ahimsa, tj. nenasilje prema životinjama i prema ljudima. Stoga su svi Hindusi koji se zaista drže svoje religije - vegetarijanci. Privrženost Hindusa prema kravama nešto je osobito, vjerojatno zbog toga što su kroz sva vremena imali od krava velike koristi. Goveda su im davala mlijeko, vukla kola i pluge, opskrblivala ih ogrjevom. Jestu govede meso, to je za Hindusa svetogrđe ravno ljudožderstvu. "Svaki ubojica krave" - upozoravaju njihove svete knjige - "provest će u paklu toliko godina koliko je dlaka bilo na ubijenoj kravi".

Iako je Hindusu slobodno ženiti se i posjedovati bogatstvo, uistinu religiozan čovjek "pribijen je uz Boga kao škrtac uz zlato". Njegova je jedina želja povući se od svijeta da bi se posvetio isključivo Brahmanu. Nigdje drugdje u svijetu nije isposništvo, asketizam, postalo nacionalnim idealom kao u Indiji. Taj je ideal ondje toliko privlačan da čak mali dječaci znaju pobjeći od kuće želeći postati sadhu, "oni što se odriču". Ta atletska i asketska disciplina zove se yoga što znači: podčinjavanje duše Bogu. Tko prakticira yogu zove se yogi. Yogi preziru svoje prohtjeve te neki od njih toliko vladaju svojim tijelom da mogu svojom voljom zaustaviti kucanje srca cijelu jednu minutu, a više sati zaustaviti disanje. U svom najvišem stupnju, zaničavši sve svoje osjete, yogi se nalazi s one strane vremena i stvari, čak s one strane samoga sebe, jedno je s Bogom.

Moksha (mokša) je oslobođenje od dugačkog niza utjelovljenja što je cilj svakoga Hindusa. Stoga je jasno da je smrt najvažniji događaj njegova života. Čim Hindu osjeti da je smrt blizu, prva mu je misao da krene, ako mu je to samo moguće, na put u sveti grad Benares da se ondje očisti od grijeha kupanjem u svetoj rijeci Gangesu. Benares je postao prostrani grad smrti u kojemu ključa život. Grad je pun staraca, bolesnika, udovica; prostrana stepeništa uz rijeku puna su leševa koji čekaju da budu spaljeni. A lomače plamsaju na sve strane danju i

noću. Prema indijskoj tradiciji tjelesa običnih smrtnika moraju se spaliti; samo najsvetiji među svecima, sannasi (sanjasi), za koje se drži da su se već sjedinili s Bogom, mogu izbjeći lomaču. Kad umre jedan sannas, tijelo mu nakite cvijećem i nose ga na obalu svete rijeke gdje ga opterete kamenjem i vrlo pobožno spuste u rijeku. Dok mrtvo tijelo lagano tone, učenici svetog pokojnika trube u rogove i pjevaju svete pjesme radujući se što se još jedna ljudska duša sjedinila s Bogom. Hindusi vjeruju da čovjek poslije smrti ide u raj ili pakao te ondje čeka ponovno rođenje. Rodbina pokojnika moli bogove da bi se on što prije ponovno rodio. U tu svrhu izgovaraju posebne molitve i bogato obdaruju svetišta.

ZA OSOBNI RAD I RAD U SKUPINI

- Zamolite svoga vjeroučitelja da vam priskrbi nekoliko kopija Deklaracije o odnosu Crkve prema nekršćanskim religijama (Nostra aetate) II. vatikanskog sabora. (Može se nabaviti kod izdavačke kuće "Kršćanska sadašnjost" ili jednostavno fotokopirati iz dokumenata II. vat. sabora. Radi se o dva lista teksta!) Pročitajte ga budno i zajednički prodiskutirajte. Da li vas neke tvrdnje ovog dokumenta iznenađuju (u pozitivnom ili negativnom smislu)?
- Što kažete na tvrdnju ovog dokumenta: "U hinduizmu ljudi istražuju i izražavaju Božji misterij neiscrpivom plodnošću mitova i oštroumnim pokušajima filozofije, a traže oslobođenje od tjeskobe naše egzistencije ili oblicima asketskog života, ili dubokim razmatranjem ili se utječu Bogu u ljubavi i pouzdanju"?
- Porazgovarajte s vjeroučiteljem o tome što je to reinkarnacija te je usporedite s kršćanskim pojmom Kristova utjelovljenja ("inkarnacije").

- Zaustavlja li se hinduizam samo na materijalnoj pojavnosti ili prelazi na područje onostranog, duhovnog?
- Što kažete o hinduističkom poimanju izvora svakog nezadovoljstva i boli (neostvarivanje vlastitih želja!)?
- Prepoznajete li se u idealima hinduističke etike: 1. čistoća duše i tijela, 2. samosvladavanje, 3. odstojanje od bezuvjetnog ostvarenja naših želja, 4. težnja za istinom, 5. izbjegavanje svakog oblika nasilja, 6. ljubavlju i dubokim suosjećajem sa svakim oblikom života?
- Što mislite o hinduističkoj podjeli ljudi na kaste a pod tim vidom i o podjeli posta? Ima li i u našoj kulturi odnosno civilizaciji sličnih, ako ne razmišljanja a onda određene prakse ("muški" i "ženski" poslovi; "intelektualni" i "manualni" rad...)?
- Dobro pročitajte tekst koji tumači način prikazivanja božanstva u hinduizmu kako se ne biste zaustavili samo na onome što registriraju osjetila. Na taj način ne bismo bili iskreni prema ljudima druge religije.
- Vidite li neke sličnosti između hinduističkog poimanja materijalnog svijeta i suvremenih pokreta za očuvanje prirode?
- Što smatrate vrlo zanimljivim u hinduizmu u svjetlu tvrdnje II. vatikanskog sabora: "Katolička Crkva ne odbacuje ništa što u tim religijama ima istinita i sveta. S iskrenim poštovanjem promatra te načine djelovanja i življenja, te zapovijedi i nauke koje, premda se u mnogome razlikuju od onoga što ona sama drži i naučava, ipak nerijetko odražavaju zraku one Istine što prosvjetljuje sve ljude."?

5.2 BUDIZAM

Po gotovo cijeloj golemoj Aziji milijuni ljudi slijede krotku i miroljubivu religiju budizma. Mnogi zapadnjački mislioci koji su upoznali život budističkih monaha i imali uvid u budističke biblioteke, drže da je budizam jedno od najplemenitijih zdanja koje je podigao ljudski duh. Za razliku od drugih religijskih sustava, budizam naučava određene načine ljudskog ponašanja oslanjajući se uglavnom na razum, a sasvim malo na nešto nadnaravno. Unutar budizma treba razlikovati dvije velike doktrinalne škole: budizam hinayana u južnoj Aziji i budizam mahayana u Kini, Japanu, Koreji, Tibetu i Mongoliji.

Hinayana, doslovno "Mala kola", uzvisuje strogost osobnog života i spasenje pomoću osobnog primjera. Njegovi se sljedbenici nazivaju budisti theravada, a theravada znači "pouke starih". Mahayana ili "Velika kola" teži spasenju vjerom i dobrim djelima.

Oba učenja po svojim temeljnim stavovima sežu do jedne od najvažnijih osoba u religijskoj povijesti svijeta, potječu naime od čovjeka koji se zvao Siddharta Gautama, a rodio se 563. prije Krista u zemlji koja se danas zove Nepal. Njegov je život postao uzvišen uzor milijunima ljudi u slijedećim stoljećima. Očišćen od potičnih istočnjačkih legendi kojima su ga ukrasila stoljeća azijskih maštanja, život Gautame - koji je kasnije nazvan Buda (prosvjetljeni), spada u najjednostavnije i najveće povijesti religiozne književnosti. Kao sin jednog plemenitog indijskog poglavice druge kaste, tj. ratnika, Gautama je odrastao u kneževskoj raskoši. Ali Gautama se nije mogao zadovoljiti raskošju, a ni tihom obiteljskom srećom. Ne pokorivši se očevu nalogu da ne izlazi iz palače, dadne zapregnuti kočiju i prodre u običan svijet, gdje se suoči s licem ljudske bijede. Susrevši redom jednog starca, jednog bolesnika, jednog mrtvaca i jednog isposnika, Gautama se vratio u dvorac kao sasvim drugi čovjek.

Jedne noći ostavi ženu i sina, nadahnut duhom odricanja, napusti blistavi dvorac da živi kao prosjek luralica, obrijane brade i u žutoj

monaškoj halji. Tada je bio mlad čovjek. Tek 28 godina. Tvrdo je odlučio rješiti zagonetku života. Šest godina radio je na tome. Iskušao je različite sustave indijske meditacije, trapio je tijelo zajedno s petoricom indijskih "svetaca", postio, dok se nije osušio kao živi kostur. Ali od svega toga ništa nije naučio. Zato je opet počeo redovito jesti, te su ga razočarani "sveci" napustili. Na kraju sjedne razmišljati pod jedno drvo Bodhi, tj. drvo buđenja i zakle se da se neće odande pomaknuti dok ne otkrije tajnu prosvjetljenja. Tu je imao viđenje u kojemu ga je iskušavao Mara (zavodničko zlo, svijet strasti). Zloduh ga napadao olujom, kišom, kamenjem i gorućim oružjem. Sam Mara ponudi mu sva bogatstva svijeta ako se samo odrekne svoga traženja. Ali Gautama je sjedio ne pomaknuvši se, zazivajući zemlju na kojoj je sjedio za svjedoka svoje nepokolebljivosti. Mara je onda zajedno sa svim svojim zlima morao kapitulirati.

Nakon četrdeset devet dana razmišljanja pod tim stablom Gautama je dobio prosvjetljenje koje je tražio. Od tada se zove Buda, što znači Prosvjetljeni. Istina što ju je Buda otkrio u dugom razmišljanju pod stablom i kasnije je naučavao kao osnovicu svoje nauke, treba promatrati u sklopu tradicionalnih hinduskih učenja iz kojih je Buda baštiniio i prihvatio neke drevne pojmove. Jedna je od tih ideja da sva živa bića prolaze kroz bezbrojne krugove novih rađanja, smrti i preporađanja. Svako je dakle živo biće po tom shvaćanju osuđeno da se na ovom svijetu uzastopno rađa u različitim oblicima. Druga je takva nauka o karmi, sve-svjetskom zakonu uzroka i posljedica koji nagrađuje krepost a kažnjava zla djela u budućim rođenjima. Takva je također misao da je svijet područje neznanja i boli, a mudraci moraju nastojati da se takva svijeta oslobode. Na kraju dolazi misao o odricanju: put je mudrosti u tome da se svladavaju težnje i strasti tijela.

Buda se slagao s hindusima u tim mislima i tim ciljevima, ali je odbacio njihove načine kako da se ti ciljevi postignu. Iskušavši strogo uzdržavanje uvjerio se da silna mrtvljenja tijela,

čime se bave mnogi hinduistički isposnici, mogu biti uzaludna ispraznost. On je zato izabrao tzv. srednji put između isposništva i zadovoljavanja prohtjevima, uvjeren da mudrac mora izbjegavati krajnosti i provoditi život u vedroj razerviranosti. Nije priznavao podjelu društva na kaste, tvrdeći da su svi ljudi s obzirom na svoje duhovne mogućnosti jednaki.

Jezgra njegova učenja nalazi se u dvije velike izjave koje je izložio u svojoj prvoj propovijedi u Benaresu. Te dvije izjave poznate su u svemu budističkom svijetu kao Četiri plemenite istine i Osmerostruki plemeniti put. Te istine tumače uzroke i ustuke ljudskoj patnji a put kazuje praktične načine kako se postiže ustuk. Četiri plemenite istine su: 1. bol je sveopća; 2. uzrok je boli u sebičnim željama; 3. bol se liječi uklanjanjem želja; 4. način uklanjanja želja jest Srednji put i to kako je opisan u Osmerostrukom plemenitom putu.

A ovo je Osmerostruki plemeniti put: 1. prava spoznaja, 2. prava nakana, 3. prava riječ, 4. pravo ponašanje, 5. pravo življenje, 6. pravi napor, 7. pravo razmišljanje i 8. prava sa-branost.

Izvršavanjem tih kreposti koje su ovdje izražene vrlo kratko i dosta nejasno pruža budistu metoda samosvladavanja koja ga uvodi u život dobrih djela i daje mu unutarnji mir duše. Za sve budiste treća i četvrta točka puta propisuju se praktičnim zakonikom ponašnja, a to je izraženo u pet zapovijedi: 1. ne ubij, 2. ne uzimaj što ti nije dano, 3. uzdržavaj se od nedopuštenih spolnih užitaka, 4. ne laži i 5. uzdržavaj se od opojnih pića koja pomračuju um.

Pravi budist koji na kraju postiže prosvjetljenje, ulazi u nirvanu, svoj duhovni cilj. Nirvana u samoj biti nije drugo nego trajno stanje kojemu teže budisti svih smjerova, a može se opisati kao najviša neosobna stvarnost. Treba naglasiti da se to stanje može postići jedino nakon dugih i gotovo nadljudskih napora. Čovjek se čisti dobrim djelima, uzvišenim mislima i odricanjem od osobnih probitaka i to kroz mnogo susljednih života. Put je gorak i čovjek je tijekom mnogih života vezan lancem tzv. kruga ponovnih rađanja.

Budisti škole hinayana štiju Budu ne kao čovjeka a ni kao boga, nego kao utjelovljenje prosvjetljućeg počela. Vjeruje se da su prije Gautame postojali mnogi Bude, i da će ih mnogo biti poslije njega, sve do kraja vremena. Gautama je samo jedan od zemaljskih, ljudskih nosilaca vječnog duhovnog pojma. Takvo shvaćanje omogućuje da diljem budističkog svijeta postoje mnogi likovi koji prikazuju Budu. To su očito samo idealizirani simboli.

Budizam nema središnjeg autoriteta niti kompliciranih zajedničkih obreda. Da bi netko postao budist, dovoljno je da prihvati i u praksu provodi Osmerostruki put. Budizam nije niz pravila, nego određena tehnika djelovanja kojom se pojedinac postepeno oslobađa od svjetovnih želja da postigne duhovni cilj odricanja od svoga ja.

Budući da življenje po načelima budizma u idealnom obliku traži udaljenost od svakidašnjeg života, budizam je velikim dijelom postao monaška religija. Samo su monasi idealni budisti dok laici više ili manje provode budistički duh određenim praksama, poput sljedbenika ostalih religija. U nekim zemljama i svi muškarci budisti provode barem nekoliko tjedana u samostanu. To je sastavni dio njihova odgoja.

Gotovo posvuda budistički monasi vrše određene religiozne službe za laike. Vode sprovode, vrše obrede u hramovima, poučavaju djecu u religiji. Ali glavna je njihova zadaća da laicima daju primjer pravog budističkog življenja, pokazujući im put prema nirvani. Tri glavne kreposti budističkog monaha jesu siromaštvo, nenasilje i celibat, iako neke budističke sljedbe dopuštaju monasima da se žene.

Pobožni budisti žele svojoj djeci od malena ucijepiti uzvišene ideale odricanja. Kad budistički dječak u Burmi navrší četiri godine života, vode ga kroz poseban obred slikovitog i znakovitog odricanja. Dječak ukratko ponavlja život Bude. Doživljava njegovu kneževsku raskoš, njegovo odricanje od užitaka, njegovu težnju za posvećenjem i postizanjem savršenstva nirvane. A stariji uvijek iznova sudjeluju u tim obredima, svjesno želeći time ojačati svoj duh da bi se

mogli sukobljavati s nedaćama, podnositi susljedna nova rađanja, ići iz života u život sa sve većim krepostima.

Pripovijeda se da je jednoga dana Budi Gautami neki učenik donio cvijet od zlata i zamolio ga da mu otkrije tajnu nauke. Gautama je uzео cvijet, podignuo ga visoko i stao ga promatrati. Htio je reći da tajna nije u riječima nego u sabranom promatranju. Od toga legendarnog Budinog čina vuče porijeklo glasovita nauka zen budizma. Zen budisti vjeruju da prosvjetljenje ne dolazi od proučavanja Pisma ni od filozofiranja nego da bljesne kao iznenadna svjetlost. Monah se ne može nadati takvu prosvjetljenju ako nije proveo barem deset godina u promatranju i u strogom životu. Zato malo cijene knjige, propovijed i diskusije. Monasi sljedbe zen odgajaju svoje učenike više određenim činima nego riječima. Ponekad im zadaju teške zagonetke da bi ih potakli na prosvjetljenje. Uvjereni su da prosvjetljenje dolazi iznenada, kao što se iznenada stane smijati onaj tko je shvatio smisao dobre šale.

Zen nije nikakva teorija, nego određena tehnika djelovanja i spoznaje. On pridaje religioznu vrijednost običnim svakodnevnim činima kao što su pijenje čaja, uređivanja vrta, uživanje u ljepoti prirode. Uče da se u svim tim sitnicama krije smisao koji treba otkriti. Uživanje u tim sitnicama postaje način spoznavanja. Monasi zen žive vrlo strogo i jednostavno. Obraduju polja, žive od milostinje, malo jedu a mnogo razmišljaju. Svi samostani zen budista jednostavni su i po izgledu. Škrti ukrasi više odaju trijeznost nego maštovitost umjetnika. U novije vrijeme zen budizam osobito privlači pozornost zapadnjačkih mislilaca.

ZA OSOBNI RAD I RAD U SKUPINI

- Što kažete na nauku II. vatikanskog sabora o budizmu kad veli: "U budizmu se, već prema njegovim različitim oblicima, priznaje korjenita nedostatak ovoga promjenljivoga svijeta te se naučava put kojim će ljudi pobožno i s

pouzdanjem postići bilo stanje savršenog oslobođenja ili će uspjeti, svojim vlastitim snagama ili višnjom pomoći, doprijeti do vrhunskog rasvjetljenja.”?

- Možete li nabrojiti sve one pojedinosti u kojima se hinduizam i budizam slažu prema ovdje izloženom tekstu?
- Zamolite svoga vjeroučitelja da vam ispriča sukob što ga je sv. Franjo imao sa svojim ocem i da vam ukáže na sličnosti koje su i Budu i Franju potakle da promjene dotadašnji oblik života.
- Uz pomoć svoga vjeroučitelja pokušajte naći sličnosti između budizma i kršćanstva
- Što kazete o Četirima plemenitim istinama budizma: 1. bol je sveopća, 2. uzrok je boli u sebičnim željama, 3. bol se liječi nadzorom nad željama, 4. bol se uklanja primjenom Srednjeg puta?
- Pokušajte što dublje misaono i osjećajno prodrijeti u poruku Osmerostrukog plemenitog puta? Može li jedan takav pristup biti od koristi bilo kojem čovjeku?
- Usporedite budistički zakonik ponašanja: 1. ne ubij, 2. ne uzimaj što ti nije dano, 3. uzdržavaj se od nedopuštenih spolnih užitaka, 4. ne laži, 5. uzdržavaj se od opojnih pića s Deset Božjih zapovijedi.
- Pronađite sličnost koja postoji između monaške službe budista i redovnika u Katoličkoj crkvi.
- Što znate o zen budizmu? Ukoliko u vašoj sredini postoji netko tko se njim intenzivno bavi, ne biste li ga mogli pozvati da vam dadne detaljnije informacije o toj vrsti budizma?

5.3 KONFUCIJEVSTVO

Kinezi za razliku od Indijaca, nisu obuzeti religijom, ne poniru u duhovna istraživanja. Mno-

go ih više zanima dobro uređenje života na ovome svijetu. Njihov društveni sustav nikada se nije zasnivao na nekoj vjeri koju bi objavilo božanstvo, nego ponajviše na moralnim poukama mudraca Konfucija. Za Kineza Bog i nije određena osoba. U kineskoj povijesti nema velikih vjerovjesnika, mučenika ni vjerskih preporoditelja. Najpoštovanija ličnost kineske starine - Konfucije - nije svećenik, nego mislilac. Za razliku od mudraca hinduističko-budističke sfere, Konfucije nije čak ni isposnik, nego vrlo društven čovjek, ljubitelj glazbe, pjesme, lova i lijepih kočija. Pa ipak, kroz cijelu dugu povijest sve do najnovijih promjena Kina je pokazivala veliku snošljivost prema svim religijama, te u njoj, izuzevši nekoliko nesretnih trenutaka, nije bilo vjerskih ratova ni progona. Možda se upravo zbog toga ondje nikada nije razvio jedinstveni izvorno kineski religiozni sustav. Religija kao pojava na kineskom prostoru nakupina je različitih domaćih i uvezenih misli, dijelom sustavno razvijenih, dijelom samoniklih u narodu. Otuda i duboki jaz između religioznosti širokih slojeva i naobraženih ljudi. Pučka je religioznost u Kini ponajviše zbir praznovjerja i ostataka animizma što potječu iz praskozorja kineske civilizacije. Naobraženi pak slojevi privrženi su Konfucijevim moralnim shaćanjima, a starinske oblike religioznosti održavaju oni sa štovanjem a redovito je prožeto skepticizmom.

U tom složenom i dosta nesuvislom zdanju ističu se tri uzvišena misaona stupa: konfucijevstvo, budizam i taoizam. Konfucijevstvo nije toliko religija koliko sustav etičkog ponašanja koji određuje međuljudske odnose. Osnove toga sustava postavio je Konfucije u 6. stoljeću prije Krista i tako usmjerio sve oblike kineske misli i kulture. Kinesko društvo, utemeljeno na čvrstoći obitelji, pravo je konfucijevsko društvo. Budizam, i to mahajanskog tipa, prodro je iz Indije u prvom stoljeću poslije Krista. To je zapravo prva pojava sustavne religije na kineskom tlu. Tek s pojavom budizma pojavljuje se u Kini stalež svećenika, molitveni život, vjerovanja u čovjekolika božanstva, a tako i štovanje slika i kipova.

Vrlo je teško reći što je zapravo taoizam. Izvorno je to filozofija Lao Cea koji je živio nekako u isto vrijeme kad i Konfucije. Taj mislilac propovijedao je odbacivanje civilizacije i povratka prirodi, da bi čovjek svoj život doveo u sklad s "tao". Tao je "vječni put" ili najviša sila koja je osnova svega što postoji a koja svime upravlja. No onakav kakav se u stvarnosti nalazi, taoizam je mješavina religije i magije koja vuče svoje podrijetlo negdje iz drugog stoljeća poslije Krista. Lao Ceova mistika prikriivena je mislima koje su dijelom izvorno budističke, dijelom načinjene po budističkom uzoru, a sve je to onda izmješano sa štovanjem prirode.

U kineskim knjigama često se nalazi tvrdnja kako su konfucijevstvo, taoizam i budizam tri različita puta k istome cilju. Zaista se u osnovi svih triju spomenutih misaonih sustava nalazi uvjerenje da je čovjek po sebi dobar i da se pravo spasenje može postići spoznajom onoga što je u ljudskoj naravi bitno.

Stotinjak godina nakon Konfucijeve smrti najveći konfucijevski pisac Menčo napisao je: "Ljudska narav teži da čini dobro kao što voda teži da teče s višeg mjesta na niže. Nema čovjeka koji ne teži dobru, kao što nema vode koja ne teče nizbrdo." Također je njegova misao: "Ako ljudi postaju zli, to ne potječe od njihove izvorne naravi. Svi ljudi osjećaju sućut, svi znaju što je štud, a što poštovanje; u svim se ljudima nalazi razlikovanje dobra i zla... Ljubav, čestitost i moralna svijest nisu nam izvana nametnute; mi ih imamo od rođenja..."

Ono što kineskoj religioznosti daje toplinu a njenim obredima maštovitost i bujnu radost jest nastojanje da čovjek bude svagda u skladu s okolišem. Po prastarom kineskom poimanju čovjek je nerazdvojeno, iznutra povezano biće s prirodom. kad čovjek čini zlo, nebo je smučeno, a zemlja ne plodi. Ugledne mrtvace i danas Kinezi nastoje pokopati pod humcima nalik na one što označuju plodnost zemlje. Zbog toga su Kinezi uvijek nastojali da kuće i grobovi budu izvanjskim izgledom usklađene s izgledom cijelog krajolika. Tako se osigurava sklad s ritmom svemira. Zato bi stanovnici kuća koje bi kvarile sklad okoliša zacijelo sasvim neskladno i živjeli.

Od najstarijih vremena kineske pučke religioznosti su smatrale da su čovjek i priroda uzajamno povezani te mogu jedno na drugo utjecati. Kao što prirodne sile mogu čovjeka unaprijediti ili upropastiti, tako čovjek svojom krivnjom može poremetiti osjetljivu ravnotežu prirode. Jer Nebo, Zemlja, i Čovjek čine nedjeljivo jedinstvo kojim upravlja kozmički zakon (tao). Ne mogu se povući određene granice između nadnaravi, prirode i čovjeka. Da bi taj osjetljivi sustav normalno djelovao, čovjek mora vršiti svoju dužnost. Kad je čovjek u skladu s prirodnim zakonom, u društvu vlada mir i poredak; kad se prirodni zakoni krše, Nebo i Priroda se smučuju, cijeli se mehanizam kvari te nastupaju i duševne nevolje.

Ta duboka težnja za skladom između čovjeka i prirode zacijelo vuče korijene iz pretpovijesnih vremena kad su daleki preci stajali pred prirodnim ljepotama i strahotama kao bespomoćna djeca, gledajući u svemu tome divovsku igru zlih i dobrih sila. Kad su ljudi postali zemljoradnici, još su čvršće doživjeli svoju povezanost s ritmom prirode i svoju nemoć pred njezinim zlim ćudima. S jedne je strane stajao divni red nebeskih gibanja, sigurno predvidljiv redosljed godišnjih doba, čudesan rast bilja i veličanstveni tokovi plodnih rijeka; s druge strane nepredvidljive poplave, oluje i suše.

Kineska shvaćanja cjelokupnog svijeta prvi puta su zabilježena u četvrtom stoljeću prije Krista. Po tim spisima, svijet je sačinjen od dvije sile ili dva počela i njihova uzajamnog djelovanja. Što god postoji rađa se od tog uzajamnog djelovanja i nosi u sebi u većoj ili manjoj mjeri značajke jedne i druge sile. Prva je sila Jang, muška i pozitivna. Nalazi se u svemu što je djelatno, vruće, čvrsto, oštro, svijetlo, plodno. Jang je bit sunčeve svjetlosti i ognja, vlada na prisojcima brda i na sjevernim obalama rijeka. Jin je negativno i žensko počelo, njime su prožete sve stvari koje su pasivne, hladne, vlažne, bolesne, mračne, tajanstvene, promjenljive, maglovite. Jin je bit sjene i vode, on je sjenovit sjever planina i južna obala rijeka. Vječitim miješanjem Janga i Jina nastaje Nebo (tu prevladava Jang) i Zemlja (tu prevla-

dava Jin). U istoj stvari može najprije prevladavati jedno, a zatim drugo počelo. Tako drvo kad se baci u oganj, prelazi iz Jina u Jang. Ukratko: sve što postoji na svijetu, sastojci svijeta, muškarci i žene, zbivanja (uspjeh i neuspjeh, rast i opadanje, cvjetanje i truljenje) - sve to sadrži u sebi oba prapočela.

No kako se postiže taj sklad suprotnosti? Kako Jin i Jang mogu surađivati iako su sasvim suprotni, kako mogu proizvoditi čudesni red prirode? Taoisti odgovaraju da je izvor njihova sklada i izvor reda u svijetu upravo tao. Mnogi naraštaji kineskih mislilaca proveli su živote u nastojanju da bi izrekli što je zapravo tao. U najužem smislu tao doslovno znači "put", te u širem smislu može značiti "pravi put", "put prirode", "zakon života", "sveopća zakonitost". Od početka vremena kad se Veliko Sve ili prvotno jedinstvo svemira počelo dijeliti u Jin i Jang, tao je djelovao kao snaga što sjedinjuje i povezuje. Ali tao nadvisuje i prirodu i nevidljivi svijet. Nebo djeluje po taou, i sami su bogovi s njime u skladu.

ZA OSOBNI RAD I RAD U SKUPINI

- Neka vam vjeroučitelj objasni što su to pisane a što nepisane religije, te što su to monoteizam, politeizam, sinkretizam, animizam kako biste se bolje snašli u upoznavanju velikih religija svijeta.
- Jeste li apsolutno uvjereni u ono što je napisao konfucijevski pisac Menčo? Postoji li u čovjeku osim dobra i zlo? Možete li to dokazati vlastitim iskustvom, odnosno iskustvom drugih - događanjima oko vas?
- Što kažete o skladu koji bi prema konfucijevstvu trebao vladati između Neba, Zemlje i Čovjeka? Može li se u ovom poimanju naći uporište za naš odnos prema okolišu?
- Što kažete o strahovima koje proživljavaju ljudi od prirodnih nepogoda: groma, potresa, poplave?

- Razgovarajte s vjeroučiteljem o tzv. dualizmu - borbi između dobra i zla. Što kažete o konfucijevskom poimanju borbe dviju sila: Janga i Jina? Može li takvo poimanje biti razlogom neemancipiranosti?

5.4 ISLAM

Islam, najmlađa među velikim religijama svijeta, također u mnogočemu najjedostavnija i najjasnija: ona jednostavno štuje jedinoga svemogućega Boga. Utemeljitelj islama, Muhamed, nije se predstavio kao neki spasitelj, nego samo kao Božji poslanik, prenositelj Božje poruke. Islam je od samog početka ostao slobodan od filozofskog cjepidlačenja; bavi se izravno uređenjem ljudskog života na ovome svijetu i ljudskom sudbniom poslije smrti. Bitno se razlikuje od velikih religija koje smo već prikazali. Sve su one nastale dugim razvitkom, te se u njima isprepliću baštinjeni slojevi svijesti i tradicija, folklor a i praznovjerja te mudrovanja dugih tisućljeća. A islam se pojavio u određeno vrijeme, na određenom mjestu s određenim čovjekom i određenom knjigom. Nastao je usred povijesti i naglo se proširio svijetom. Brzo ćemo uočiti njegove vrlo određene židovsko-kršćanske korjene. Međutim židovsko-kršćanska baština nije u islamu rasla, nije on iz nje izrastao dugim povjesnim procesom. Sve se dogodilo u misli jednoga čovjeka, sve je to on obradio i preradio s određenim ciljem. Ipak se islam nipošto ne bi smio smatrati umjetnom religijom, pronalaskom jednoga mislioca. Takav zaključak ne dopušta njegova stvarna veza s biblijskim korjenima i s čistim religijskim težnjama ljudske naravi.

Tako nam se islam sasvim naravno postavlja na granicu između velikih religija što smo ih već prikazali a nazivamo ih prirodnim religijama, tj. plodovima tisućljetnog razvitka ljudske misli, doumljivanja popunjenog umjetničkim i duhovnim slutnjama, te između vjere koju zovemo objavljenom i koja izravno vodi od

Abrahama preko Mojsija i Krista do naših dana. Islam je zaista nešto više od drugih velikih religija. On nije tek sustav određenih vjerovanja i obreda, nego je mnogo više određeni način življenja koji prožima cijelo biće vjernika, svaku njegovu misao i svako njegovo djelo. Sama riječ islam znači podlaganje (volji Božjoj). I riječ musliman dolazi od istoga korijena i označuje "onoga tko se podložio, tko se predao volji Božjoj". Sigurnost da je Bog najviši gospodar svijeta i da je sveznajući sudac daje muslimanima svega svijeta ono dostojanstvo i povjerenje u Boga koje ih čuva od otpada od vjere. U širem se smislu može reći da je islam bratstvo ljudi pod Božjom vlašću, i to bratstvo koje nadilazi sve ograde rase ili narodnosti, ujedinjujući sve svoje vjernike u nastojanju za ispunjavanjem volje Božje.

Drugi potporanj islama jest sigurnost da su riječi koje su objavljene Muhamedu i zapisane u Kur'anu časnom konačan i nepromjenljiv izraz volje Božje. Muslimani drže da Kur'an časni nadomješta sve prijašnje objave i potvrđuje istinu koja je bila sadržana kako u Starom tako i u Novom zavjetu. Alah, Bog islama, zapravo je istovjetan biblijskom židovsko-kršćanskom Jahvi, no muslimani su uvjereni da je riječ Božja u Bibliji zabilježena nesavršeno, a savršena se nalazi jedino u Kur'anu. Zbog toga islam štuje sve biblijske proroke od Abrahama do Isusa, ali vjeruje da je Muhamed posljednji i najveći prorok, "pečat proroka". Islam ne priznaje Kristovo božanstvo niti Muhameda smatra Bogom nego čovjekom kojim se Bog poslužio.

Nešto o povijesti islama. Njegov osnivač Muhamed rodio se u uglednoj obitelji plemena Koreiš. Bilo je to, prema predaji oko 570. poslije Krista. U vrijeme njegova rođenja grad Meka je bila važno trgovište na drevnom trgovačkom putu između Indije i Sirije. Ona je bila i nekakvo religiozno središte kamo su hodočastila arapska plemena. U gradu je bilo više svetišta. Najveće među njima, četvrtasto zdanje nazvano Ćaba, sadržavalo je različite kumire, a u vanjski zid bio je uzidan crni meteorit koji je pao s neba u davnoj prošlosti. Pleme Koreiš bilo je čuvar Ćabe i glavni organizator hodočašća. Tako je

Muhamed koji je poniknuo iz ovog plemena, od djetinjstva upoznao religioznu praksu svojih sunarodnjaka, a zna se da je to u njemu porodilo odvratnošću prema svakom obožavanju kumira i usmjerilo ga štovanju židovsko-kršćanskog jednoboštva.

Po naravi osjetljiv i sklon dubokom razmišljanju, Muhamed je često šetao sam među brežuljcima. Jedne se noći dogodilo ono što je on čvrsto prihvatio kao objavu. U viđenju mu se javio arkandeo Gabrijel i naredio mu: "Govori!" Tada je Muhamed stao recitirati prva poglavlja Kur'ana časnoga kako ih je čuo u viđenju. Obuzet najprije svetim strahom, uvjario se da ga je Bog izabrao za proroka. Objave su se nastavile više od deset godina. Kao preziratelj kumira, brzo se zamjerio trgovcima koji su nudili u prodaju ta božanstva izrađena ljudskom rukom. Zbog nastalih sukoba morao je 622. godine napustiti Meku i pobjeći u grad Jatrib koji je kasnije nazvan Medina. Od te godine muslimani započinju brojenje godina. U Medini se Muhamed učvrstio kao religijski i svjetovni poglavar. Godine 630. osvojio je Meku i razorio sve kumire u svetištu, sačuvavši samo crni kamen. U dvije susljedne godine utvrdio je svoj položaj proroka i vladara srednje Arabije, tako da njegova smrt godine 632. nije više mogla zaustaviti širenje nove vjere.

Ne znamo je li sav Kur'an napisan još za Muhamedova života. Godinu dana nakon njegove smrti te je spise sudio i prepisao jedan od njegovih tajnika a sedam godina kasnije taj isti tajnik izradio je službeni tekst koji je potvrdio kalif Oman s komisijom najbližih Muhamedovih sljedbenika. U Kur'anu se nalaze mnoge legende i predaje vrlo slične s jedne strane biblijskim tekstovima, a s druge strane usmeno predaji onih arapskih vremena. No unatoč tome, osnovna nauka Kur'ana vrlo je čista i jednostavna. To je vjera u jednoga jedinoga Boga, u sveopći Božji sud; to su moralna i pravna načela. Kur'an mnogo više nego Biblija opisuje raj-ska uživanja i paklene muke. Tu se služi metaforama, očito nastojeći ucijepiti svojim suvremenicima strah pred Božjim sudom i želju za postizanjem vječne nagrade.

Muhamed nije ustanovio organizirano svećenstvo niti nekakav oblik sakramentalnog života, nego je propisao određeni broj dužnosti koje se zovu "Pet stupova islama". To su: 1. priznavanje Božjeg jedinstva i Prorokova poslanja po obrascu: la ilah illa Allah, Muhamad rasul Allah, "nema božanstva izvan Boga, Muhamed je Božji poslanik"; 2. molitva kojom musliman klanja pet puta na dan licem prema Meki, gdje god se našao a petkom u džamiji; 3. davanje milostinje siromašnima kao dar samome Bogu i čin pobožnosti; 4. ramazanski post i 5. hodočašće u Meku. Uz ove osnovne dužnosti Kur'an sadrži više drugih moralnih i pravnih propisa za vjernike. Tako zabranjuje vjernicima uživanje svinjskog mesa i vina, lihvu, i hazardne igre; utvrđuje bračno zakonodavstvo i kazne za razne prijestupe. Od Muhameda potječe, iako se ne nalazi u samom Kur'anu, zabrana izrađivanja slika živih bića, osobito ljudi. Zato u pravovjernom islamu nema ni slika ni kipova koje bi prikazivale Proroka.

Deseto, jedanaesto i dvanaesto stoljeće zlatni su vijek islama. Potaknuti suočenjem s evropskom, bizantskom i perzijskom civilizacijom, muslimani su razvili svoju blistavu civilizaciju. Umjetnost, filozofija i pjesništvo cvjetali su u Bagdadu i drugim gradovima arapskoga carstva. Došlo je do naglog napretka matematike i medicine, islamski graditelji stvarali su remek-djela poput mošeje u Cordobi.

Propis da svaki pravi musliman mora, ako mu je ikako moguće, bar jednom u životu poći na hadž u Meku (hadž = hodočašće) zaista sjedinjuje sve muslimane svijeta. Hodočasnici iz svih zemalja skupljaju se u svoj sveti grad kao članovi iste obitelji. Svi su jednako odjeveni, svaki u dva komada bijelog nešivenog platna. Tih dana moraju se uzdržavati od bračnih odnosa, ne smiju se brijati ni šišati i ne smiju nautiti ni jednom živom biću, ni životinji ili biljki. Svijest sveopćeg bratstva briše među njima sve rasne ili klasne ograde. No nije dovoljno pohoditi Meku, nego treba ondje obaviti tri glavna obreda. Prvi je obred, odmah čim se stigne: sedam puta obići oko Ćabe (Ćaba je sveta islamska zgrada koju su prema Kur'anu

sagradili Božji vjericu Ibrahim i Išmail). Polazeći od crnog kamena hodočasnici hodaju oko zgrade, triput brzo, a četiri puta polako. Svaki put se zaustave da poljube crni kamen, meteorit. Ako je stiska prevelika, dosta je dotaknuti ga rukom ili krajem štapa.

Zatim slijedi obredna šetnja koja se također ponavlja sedam puta, a vodi između dva obližnja brežuljka: Sahwe i Narwe. To predstavlja grozničavo Agarino trčanje pustinjom dok je tražila vodu za sina Išmaila. Treći je obred uspon na Brdo milosrđa na visoravni Arafat, gdje hodočasnici od podne do sunčeva zalaza "stoje pred licem Božjim". To je vrhunac hodočašća; tko to nije izvršio nije pravi hodočasnik. Nema prava zvati se hadžijom. Zatim se u slavlju silazi s brijega, provodi se noć pod vedrim nebom, žrtvuju se životinje i još tri dana slavi. Hodočašće se završava oproštajnim obilaženjem oko Ćabe.

Među svetim mjestima islama odmah nakon Meke i Medine dolazi Jeruzalem, koji je Muhamed štovao kao središte židovstva i kršćanstva. Prvih godina svoga života u Medini Muhamed je učio svoje muslimane da klanjaju molitve licem prema Jeruzalemu. Tek pošto je sasvim prekinuo sa Židovima u Medini koji ga ne htjedoše priznati za proroka, Muhamed je u objavi dobio nalog da se moli licem prema Meki.

Karakteristično obilježje islama jest tzv. ramazanski post. Kur'an izvješćuje da je Muhamed primio prvu objavu u ramazanu, a to je deveti mjesec islamskoga kalendara. Predaja dodaje da se to dogodilo upravo u Noći sile, što bi bilo 27. mjeseca ramazana. Tada su "vrata raja otvorena, pakao zaključan, a zlodusi okovani". Zatim je Muhamed naredio da se kroz cijeli taj mjesec posti. Običaj posta bio je Muhamedu dobro poznat iz vjerske prakse Židova i kršćana. Nasuprot židovskom postu koji je trajao od sumraka do sumraka, Muhamed je naredio da se posti cijeli mjesec, ali samo od izlaska do zalaska sunca. Kur'an kaže: "Jedite i pijte noću, sve do jutarnjeg trenutka kad možete razlikovati bijelu od crne niti, zatim opet postite do noći".

Vjerni muslimani vrlo pomno obdržavaju ramazanski post. Izuzevši starce, bolesnike, djecu i trudne žene, svi se od praskozorja do sumraka uzdržavaju od jela, pića, pušenja i spolnog općenja. No cijeli dan posta propada, tj. postaje bezvrijedan, ako čovjek u njemu grešno pogleda ili izusti najmanju laž. Dan bi trebalo ispunjati razmišljanjem i molitvom ali ga mnogi prospavaju, zbog čega u islamskim gradovima ramazan znači prekid trgovine i javnog života. No čim topovski hitac označi početak sumraka, život se iznova budi.

Zanimljivo je i poimanje žene u islamu. U odnosu na prilike u kojemu su živjele arapske žene prije Muhameda, a također i žene drugih plemena azijskog i afričkog svijeta, treba reći da je islam donio veće poštovanje žene i bolje zajamčio njezinu sigurnost kao supruga i majke. No u zemljama oko Sredozemlja gdje su stoljeća rimske, grčke i kršćanske civilizacije već bile u određenoj mjeri oslobodile ženu, prodor islama označio je u tom pogledu određeno nazadovanje. Muslimani su svoje žene držali u strogoj klauzuri a pred strancima morale su pokrivati lice. Danas napredni muslimani priznaju da je takvo držanje žena u kućnom zatvoru priječilo pravi razvitak društva pa prihvaćaju suvremena shvaćanja o položaju žene u društvu, nastojeći ipak, također u duhu Kur'ana, da žena sačuva svoju specifičnu ženstvenost i svoju prvenstvenu ulogu suprege i majke. Žene se mogu upisivati na visoke škole i sudjelovati u političkom životu.

Za ovo podneblje i pitanje obrezanja jest pitanje koje izaziva određenu radoznalost i zanimanje kod ljudi. Što je to i u čemu se sastoji? Poput raznih drugih običaja bez kojih se islam ne može zamisliti, obrezanje je baština sredine u kojoj je Muhamed izrastao. Kur'an o tome ne govori. Od najdrevnijih vremena obrezanje kao vjersku praksu nalazimo kod mnogih naroda, osobito kod Semita među Egipćanima, Feničanima, Etiopljanima, Arapima i Židovima. Taj obred možda potječe od pretpovjesne žrtve božanstvu plodnosti. Danas muslimani po cijelom svijetu smatraju obrezanje bitnim elementom svoje religije. Obrezanje dječaka re-

dovito je svečanost koja se slavi svirkom, pjesmom, plesom i gozdom. Operacija se vrši pred kućom ili u dvorištu. Nastoji se da to izvrši liječnik u prisutnosti općinskog predsjednika.

Islam njeguje i posebne obrede s obzirom na preminulog člana. Pojednosti pogrebnih običaja mogu biti različite, ali glavne obrede svi muslimani pomno obdržavaju. Čim čovjek izdahne, mrtvo tijelo se okupa, ruke mu se slože na molitvu i zamota se u bijelu plahtu. Prije nego što se pokrije lice, ukućani i srodnici daju pokojniku posljednji pozdrav. Uz mrtvacu se izgovaraju kratke molitve, a često mu na uho šapću kratku vjersku formulu: "Tko je tvoj Bog? Alah! - Koja je tvoja vjera? Islam! - Tko je tvoj prorok? Muhamed!" Time žele pokojniku pomoći da točno odgovori na pitanje koja će mu u grobu postaviti anđeli Nakir i Munkar.

Islam, kao uostalom i druge velike svjetske religije nije jednoličan. Dijeli se u desetke različitih sljedbi. Najveća i najutjecajnija sljedba jesu šiiti (od šći - stranački). Ističu se žalobnim svečanostima za Muhamedovim unukom Huseinom. Šiiti prihvaćaju sve glavne zasade islama, ali potječu od one loze muslimana koja se nije složila s time da kalif (nasljednik Muhameda kao zemaljskog vladara) bude poglavar svih muslimana. Pravovjerni muslimani uvijek su držali da kalifa treba birati isključivo među pripadnicima Muhamedova plemena. Šiiti pak tvrde da je vrhovnu vlast Bog povjerio isključivo izravnim potomcima Muhameda, onima koji potječu od Muhamedove kćeri Fatime i zeta mu Alije. Također šiiti vjeruju da je Husein, sin Alije i Fatime, poginuvši u ratu bio žrtva otkupnica za grijeh čovječanstva. Tu pak misao pravovjerni muslimani nikako ne mogu prihvatiti.

ZA OSOBNI RAD I RAD U SKUPINI

- Možete li ukratko kazati po čemu se islam razlikuje od gore predstavljenih svjetskih religija? Što je to prirodna a što objavljena religija?
- Pokušajte malo dublje prodrijeti u pojam islam odnosno musliman. Ako u

vašoj školi postoji muslimanski vjeroučitelj, pozovite ga neka vam on osobno govori o islamu odnosno muslimanima.

- Bilo osobno ili zajednički posjetite muslimansku bogomolju (džamiju) te se zanimajte za oblik njihova vjerničkog života i molitvenih obreda.
- Neka vam vjeroučitelj ili muslimanski vjeroučitelj pročita koji karakterističan odlomak iz Kur'ana časnog, svete islamske knjige. Prodiskutirajte ih zajednički.
- Pronađite dodirne točke između kršćanstva i islama te analizirajte "Pet stupova islama".
- Usporedite pojam kršćanskog hodočašća i islamskog hadža, poimanje i ulogu žene, način postajanja pripadnikom jedne odnosno druge vjerske zajednice.
- Ispričajte svoja životna iskustva, ukoliko ih posjedujete, u svezi slavljenja islamskih blagdana.

5.5 ŽIDOVSTVO

Bog Židova strogo je jedan. Sve što postoji u cjelini o njemu ovisi. On je osobni Bog; ne po tome što bi tijelom naličio na čovjeka, nego po tome što je u osobnom odnosu s čovjekom po svojoj vlastitoj volji, što je pravedan, srdit i pun ljubavi. On je Bog nade jer svijet što ga je stvorio ima svoj smisao i svrhu. Taj svijet nije privid a povijest nije začarani krug u kome bi se bića vrtjela bez kraja i konca. Ta je povijest usmjereno uspinjanje, rast koji teži k ostvarenju Kraljevstva. Kraljevstvo Božje po židovskom shvaćanju je obećanje i poziv za čovjeka. Život nije teret komu treba izmicati, nego najveći Božji dar koji treba u punini živjeti.

Židovska je vjera čvrsto usmjerena k životu na zemlji. Taj život u Savezu s Bogom sam po sebi teži besmrtnosti, ali ta vjera ne shvaća ovaj

svijet kao puko predvorje vječnosti, nego angažira čovjeka u mijenjanju ovoga svijeta. Najdublja težnja i pokretačka snaga te vjere je napor da se shvati što zapravo Bog hoće, što je naumio sa svijetom, sa svakim pojedinim bićem u sasvim konkretnim okolnostima. Božji naum zabilježen je u Tori (Mojsijevom Petoknjižju) koja je srce židovstva. Tora znači zakon i pouku i u užem smislu sadrži samo pet prvih knjiga Biblije, koje tradicija pripisuje Mojsiju. Ali židovstvo počiva i na drugim spisima Staroga saveza, te u širem smislu Tora znači skup Pisma i Zakona.

Kada židovski dječak započinje proučavati Zakon (Toru), na prvu stranicu knjige kapne se kap meda. Time se želi označiti da je ta dužnost proučavanja Zakona ujedno i najveća radost. Produbljavati smisao Zakona, tumačiti svaku riječ i svaki znak, to je bila poglavita skrb židovskih duhova kroz sva stoljeća i stoga je mudrac među Židovima uvijek mnogo značio.

Kroz vjekove se povlači pitanje što je važnije: ljubav ili zakon, pravda ili milosrđe. Najdosljedniji Židovi odgovaraju da je to pitanje krivo postavljeno, da su ljubav i zakon jedno te isto.

Židovi vjeruju da se povijest razvija prema sve većoj sličnosti čovjeka s Bogom, prema što savršenijem zajedništvu ljudi s Bogom. Ispunjenje povijesti bit će mesijanska era, kad će svi narodi "pretopiti mačeve u plugove". Mesijanska era imala bi prijeći u kraljevstvo Božje, ali židovstvo ne povlači strogu granicu između ovog i onog svijeta. Vjerni Židovi općenito vjeruju kako u uskrsnuće tijela tako i u besmrtnost duše, no u toj kao i u mnogim drugim točkama svoje vjere slobodno slijede različita filozofska ili teološka tumačenja.

Među najosnovnije temelje židovske vjere spada pojam Saveza (berith) i pojam grijeha kao nevjernosti Savezu. Za Židova pravednost i čovječnost nisu puko ostvarivanje prirodne ljudske dobrote, nego vjernost osobnom Savezu s Bogom. A u tom savezu Bog i ljudi preuzeli su uzajamne obaveze. Taj se savez kroz Bibliju najčešće prikazuje kao zaruke ili kao brak, jer se grijeh označuje kao preljub ili kao razvrga-

vanje zaruka. Činiti zlo, odnosno grijehiti, ne znači za Židova protiviti se ljudskoj prirodi ili prirodnim zakonima, nego prekršiti Bogu dana obećanja.

Iz navedenog poimanja Boga, povijesti, saveza i grijeha slijedi demitologizacija svih prirodnih i društvenih sila. U savezništvu s Bogom čovjek je slobodan kao Bog, te ne prigriba koljena ni pred suncem ni pred kraljem. Jedine su prave vrijednosti i prave svetinje čovjek i Bog, a sve drugo može biti ili ne biti sveto, prema tome koliko promiče ili sprečava ciljeve Saveza. Duhovi izrasli iz te tisućgodišnje tradicije mogu biti nosioci svih društvenih i znanstvenih promjena, što prečesto predstavlja prijetnju ustaljenim sustavima i porocima.

Kuća, dom, obitelj su središte židovskog vjerskog života. Po dostojanstvu su izjednačeni s bogomoljom odnosno sinagogom. Sveta je dužnost za vjernog Židova da utemelji obitelj i da u njoj i kroz nju ostvaruje svoju vjernost vjerskoj i narodnoj tradiciji. U domu vjernika sva se jela pripremaju po strogim propisima. Ni spomena o svinjskom mesu, a životinje kojih se meso smije jesti treba tako klati da krv potpuno isteče. Obiteljski vjerski život dosiže vrhunac u slavljenju subote. Subota je, vele, predokus vječnog života. Pravi vjerni Židov u subotu ne radi, ne putuje, ne telefonira, ne piše, ne dodiruje novac, ne da se fotografirati. Naravno, ima ih koji su liberalniji. Subota počinje u petak navečer, kad majka obitelji okružena mužem i sinovima pali tradicionalne voštanice izgovarajući blagoslov: "Blagoslovljen si, Gospode Bože naš, Kralju svega svijeta, koji si nas posvetio svojim zakonom i naložio nam da palimo svjetlo subotnje." Zatim otac blagoslivlje vino: "Hvalimo Boga za ovaj znak radosti i zahvalimo mu za blagoslove minuloga tjedna, za život, za zdravlje i snagu, za kuću, za ljubav i prijateljstvo, za našu stegu u tjeskobama i napastima, za radost našega rada." Nakon molitve svatko povuče gutljaj vina, a otac lomi subotnji kruh. Poslije večere ide se u sinagogu iza čega svi zajedno ostaju oko jedan sat u dvorani za vjerske sastanke. Židovi kažu: "Ne čuva Izrael subotu, nego subota čuva Izrael."

Osim subote postoje velike godišnje svetkovine. Ni onaj obitelji koja kroz godinu ne održava sve propise ne može izmaknuti slavljenje tih svetkovina. Najsvečanija je Roš Hašanah, židovska Nova godina koja dolazi u rujnu ili listopadu, te Jom Kipur, Dan pokore. Te dvije svetkovine zajedno čine razdoblje od deset dana pokore, ispita savjesti i pomirenja s Bogom. Zatim je najvažniji blagdan Pasha koja dolazi u ožujku ili travnju, a spomen je oslobođenja iz robovanja u Egiptu. Svetkovina Simhat Torah što znači Radost Zakona, označuje kraj godišnjeg čitanja ulomaka iz Tore. Sve židovske obitelji iskorištavaju prigodu svojih blagdana da svoju djecu uče židovskoj povijesti i vjerskoj tradiciji. To redovito čine prikladnim lakim igrama. Na blagdan Purim (ožujak ili travanj), djeca se maskiraju i predstavljaju događaje iz života lijepe kraljice Estere koja je spasila Židove od progonstva tiranina Amana. Šabuond, svetkovina prvina, u svibnju ili lipnju, spominje primanje Deset zapovijedi. U nekim obiteljima toga se dana dječaci i djevojčice četrestogodišnjaci svečano potvrđuju. Sukkoth je godišnja zahvalna svetkovina koja traje osam dana. Slavi žetvu i kišu. Tada se prave sjenice od granja na uspomenu prolaznih šatora u kojima su Izraelci živjeli na putu kroz pustinju.

Postoje i posebne obiteljske svečanosti. Osmog dana nakon rođenja dječaci se obrezuju u znak Abrahamova Saveza s Bogom. S trinaest godina dječak postaje bar Mizvah (sin Zakona), tj. dobiva sve vjerske dužnosti odraslih. No najsvečaniji je dan sklapanja braka. Starinski obred sadrži uobičajena pitanja zaručnicima a često svršava razbijanjem čaše čime se označuje rušenje Jeruzalema. Za Židove je brak svetinja iako je razvod moguć. "Ljubi svoju ženu kao samoga sebe", kaže Talmud, "a štuj je više nego sebe. Pazi da ženu ne tjeraš u plač, Bog broji njezine suze".

Ipak, središnji blagdan židovstva jest Pasha koja spominje najveću dramu hebrejske povijesti: oslobođenje iz robovanja u Egiptu, veliki izlazak i Sinajski savez. Sama riječ Pasha dolazi od posljednjeg egipatskog zla kad Gospod

udari sve prvorođence u Egiptu, ali "prođe mimo kuća izraelskih". Izraelci su žurno pošli u slobodu jedući na brzinu pripremljen beskvasni kruh. Na uspomenu toga kroz sedam dana Židovi ne jedu kvasni kruh. Cijeli tjedan prije početka svetkovanja majka pomno čisti kuću, čime se označuje traženje kvasca koji se ne smije zadržati ni u kojem zakutku. Za blagdan se uzima svečano posuđe ili se ono obično iskuhava. Navečer na samu Pashu otac predsjedja obrednoj večeri koja se zove seder. Molitve i obredi zapisani su u knjizi koja se zove Hagdagah. Sva su jela znakovita. Mazot, tanki beskvasni kruh poput dvopeka, predstavlja kruh trpljenja, haroset, slatko jelo od oraha i meda predstavlja žbuku odnosno građevnu mješavinu isjeckane slame i ilovače koju su Izraelci upotrebljavali kao prisilni radnici u Egiptu. Sustolnici sjede oslanjajući se na lijevu ruku što je bio znak slobodnih ljudi u starini.

Razasuti i progonjeni po svem svijetu, Židovi su u riječima svojih proroka nalazili snage da se odupru i da prežive. Gotovo sva njihova povijest neprekidno je življenje drame izlaska iz Egipta: robovanje, oslobađanje, neprekinuto štovanje Boga. Od Egipta kroz Babilon, Španjolsku i Treći Reich, židovski je narod doista mnogo trpio. No iz svakog je progonstva preživjelo ono što prorok Izaija zove "Ostatak Izraela" a progonitelji, od faraona do Hitlera, iščezavali su. To preživljenje Ostatka paradoks je i tajna njihove povijesti.

Kroz sve godine burnog progonstva izraelski narod prate Božji svjedoci koje oni nazivaju prorocima. Oni su trajno korili kraljeve, odvrćali od raskoši, despotizma i idolopokonstva. Korili su i svećenike i kraljeve, pozivali na odgovornost bogataše u korist siromaha. U samom Izraelu proroke su zatvarali, kamenovali, ubijali, ali nisu ih mogli ušutkati jer su bili izraz svijesti i savjesti naroda koji je znao da mu je Bog saveznik. Osmo i sedmo stoljeće prije Krista veliko je vrijeme proroka. Proroci su se usuđivali upletati među narod usred blagdanskih svečanosti i uvjeravati ga da se Bogu gade i molitve i žrtve koje nisu izraz i pokretačka snaga promjene, očovječenja društva. Proroci

naviještaju srdžbu i milosrđe Božje. Oni prate narod u babilonsko sužanjstvo u šestom stoljeću prije Krista, hrabre ga u tom sužanjstvu. Navode ga da svoju vjeru pročišćuje u sve osobniji odnos s Bogom. Prate ga i na povratku, upozoravaju da obnova hrama i države može skrenuti i krivim putem. Opiru se utapanju Izraela u golemu helenističku kulturu, dovode ga do praga nove ere.

Godine 70. poslije Krista rimska vojska ruši grad i hram. Židove odvlače u ropstvo, jedva im se dopušta da jednom u godini dolaze plakati na ruševine. Nema više kralja ni svećenstva koje bi se moglo iznevjeriti Božjem savezu, te nema više ni proroka da ih opominju. Sva se tradicija skuplja u zbirku svetih knjiga, u Toru - Zakon. A Zakon su čuvali i tumačili učitelji, rabini. Nastojeći shvatiti i na promijenjene okolnosti primijeniti Božji zakon, oni su razvili šumu propisa. Nastao je tako skup zakona koji se prenosio usmenom tradicijom. Zove se Mišna. Gemara je pak skup tumačenja. U šestom stoljeću poslije Krista i Mišna i Gemara zapisane su i sređene. Tako nastaje Talmud. Talmud sadrži Halak (propisi) i Hagdagah (predaje tradicije, medicinu, astronomiju itd). Talmud je zapravo postao jedina duhovna domovina sviju Židova koji se nakon razorenja Jeruzalema razasuše po cijelom Bliskom istoku, Europi i Sjevernoj Africi.

ZA OSOBNI RAD I RAD U SKUPINI

- Temeljito pročitajte četvrtu točku "Nostra aetate", dokumenta II. vatikanskog sabora gdje Katolička crkva zauzima svoj stav s obzirom na židovstvo te razmišljajte zajednički nad njom.
- U čemu vidite sličnosti a u čemu razlike između kršćanstva i židovstva?
- Pozovite židovskog rabina, ako imate priliku, neka vam on osobno govori o židovstvu.
- Usporedite neke židovske blagdane s kršćanskim, naročito slavljenje P Ashe - Vazma (Uskrsnuća Gospodnjeg).

- Kako židovstvo nadilazi problem mnogobojstva te demitizira svijet, povijest, čovjeka?
- Prodiskutirajte središte židovstva: savez-griješ. Tko je onaj koji u narodu stalno podržava svijest izabranosti i u čemu se sastojala njihova zadaća?
- Zamolite vjeroučitelja da vam omogući pristup svetim židovskim knjigama.
- Budno pročitajte zaključak koji slijedi iza ovoga kako biste uočili ono sržno što se odnosi na velike religije svijeta. Izdvojite ideje koje ćete onda zapamtiti.

ZAKLJUČAK

Navedene velike religije svijeta: hinduizam, budizam, konfucijevstvo, islam i židovstvo u svojoj su biti rezultati čovjekova napora da se oslobodi, da svijet oko sebe i u sebi shvati da se prema njemu nekako postavi i da ga nekako svlada ili bar učini bezopasnim. U nekima od tih religija prevladava težnja da se čovjek prilagodi, da nađe svoje mjesto u postojećoj cjelini stvarnosti, da iz nje ne strši, da se nekako vrati u napuštenu utrobu kao na svoje pravo mjesto. U drugima je jače naglašena težnja da čovjek postojeću stvarnost shvati, nadvlada i ustrajno mijenja. No valja naglasiti da je vrlo teško načiniti u tom smislu čvrstu vertikalnu podjelu među spomenutim religijama. Jer za razliku od onih religija ili sustava misli i simbola koji su čvrsto bili navezani na određeno vrijeme, društveno-kulturni prostor, ove sve religije traju, razvijaju se.

Ipak se očitava razlika između religija koje potječu od ljudskog napora da se shvati cjelina svijeta i smisao života te onih religija koje jednostavno potječu od povijesno i zemljopisno dosta točno određenog čovjeka koji se u vlastitom iskustvu susreo s Bogom kao prijateljem i postao njegov saveznik. Riječ je o Abrahamu, na kojega se pozivaju kao na svoje izvorište Židovi, muslimani i kršćani. Nije teško opaziti da Abrahamov, odnosno Mojsijev židovski Savez s Bogom kroz sva stoljeća bitno i bes-

kompromisno ide za rušenjem svih kumira, za ukidanjem svih tabua. Upravo za demitizacijom ljudske psihe, prirode i društva. U tom su poimanju Bog i čovjek jedine apsolutne vrijednosti. Bog po sebi, čovjek po tome što se Bog u njega zaljubio, sebe u njega preslikao. Bog osim čovjeka ništa drugo ne cijeni, čovjek se jedino Bogu želi pokloniti. A taj je poklon zapravo uzdizanje, to služenje zapravo je savezništvo. Stoga je hebrejski duh slobodan od svakog navezivanja na ovu ili onu kulturu, državu, poredak. Od početka Biblije Židov provodi u djelo i zna da sunce nije božanstvo, da država nije božanstvo, da anđeli, zlodusi, vukodlaci, svi mogući strahovi što izviru iz nepoznatih dubina psihe nisu božanstva. Da je čovjek gospodar kozmosa, svih vidljivih i nevidljivih sila. Da svijet nije gotov, da ga u savezu sa Stvoriteljem čovjek mora dovršiti. I koliko se god u hebrejskoj tradiciji kruto shvaćao Zakon, lako je shvatiti da nema zakona osim Saveza, a Savez ide za tim da čovjek pronađe svoje vlastito biće i da doista bude čovjek. A to da se čovjekovo biće, sav njegov unutrašnji smisao sastoji u tome da je sličan Bogu, te da je sličnost s Bogom bit čovjeka kao čovjeka - to samo utvrđuje čovjeka nezavisno od svega promjenljivoga i daje mu dimenziju apsolutnoga.

Sa stajališta demitizacije psihe, prirode i društva svih strahova i otuđenja koje čovjeku priječe da pronađe i posjeduje samoga sebe, kršćanstvo je čisti nastavak hebrejske tradicije prema njezinu dovršenju. U Isusu Kristu kako ga shvaća i prihvaća kršćanstvo bila bi srušena svaka ograda između čovjeka i Boga. A postigavši tako Boga, na čiju je sliku stvoren, čovjek bi postigao svoje vlastito izgubljeno biće. Isus Krist je očovječeni Bog, da bi se čovjek po njemu pobožanstvenio. U Isusovoj smrti umire sve ljudsko zlo, da se u njegovu uskrsnuću čovjek iznova rodi u svom pravom bogolikom biću. Novost je kršćanstva u prvom redu to da je Bog postao čovjekom, to izjednačenje Boga i čovjeka u istoj Kristovoj osobi. Izvorna baština hebrejske i kršćanske objave ušla je u prvom stoljeću u grčko-rimski svijet Sredozemlja i u simbiozi s grčkom i rimskom mišlju stvorila kršćanski svijet.